

REVOLIUCIJOS MORFOLOGIJA IR IDĖJOS TRAJEKTORIJOS

Gintautas Mažeikis

Abstract

The paper presents a morphological classification of revolutions in Western culture, and focuses on the transformation of the revolution into a political idea, the gravitation of the concept of revolution from implications of 'returning to the essence' towards a breakthrough to the essence in the future', the differences between national, class and social revolutions, and ultimately, concepts of revolution of everyday life and hybrid revolution. In the context of the changes in the idea of revolution, the question is raised as to how the concept of revolution, having experienced numerous differences in notional content, can be applied to armed and unarmed attempts at the transfer of power in Lithuania in the 19th and 20th centuries.

Key words: revolution, uprising, rebirth, morphology, ideology.

17

Anotacija

Straipsnyje pateikiama morfologinė revoliucijų klasifikacija Vakarų kultūroje, nagrinėjamas revoliucijos virsmas politine idėja, revoliucijos sampratos gravitacija nuo „grįžimo į esmę“ prie „žengimo į ateitį“ implikacijų, skirtumai tarp tautinės, klasinės, socialinės revoliucijų, galiausiai kasdienybės revoliucijos ir hibridinės revoliucijos sampratos. Revoliucijos idėjos kaitos kontekste keliamas klausimas, kiek daugybę prasmnio turinio skirtumų patyrusi revoliucijos samprata gali būti taikoma XIX–XX a. Lietuvoje pasireiškusiems ginkluotiems ir neginkluotiems bandymams perimti valdžią.

Pagrindiniai žodžiai: revoliucija, sukilimas, atgimimas, morfologija, ideologija.

Gintautas Mažeikis, dr., professor and head of the Department of Philosophy and Social Critique, Vytautas Magnus University, Faculty of Political Science and Diplomacy, V. Putvinskio g. 23–604, LT-44243 Kaunas, Lithuania. E-mail: gintautas.mazeikis@vdu.lt

Revoliucija Lietuvoje beveik niekadoms nebuvo sava goda, o atneštinė naujiena. Kaip ir žodis, kuris yra svetimas, skirtingai nei sukilimas, revoliucija buvo ir liko svetima romantika, o sukilimas, panašiai kaip parpuolimas ir pakilimas, buvo savas. Vieni sukilimai buvo išaukštinti (1795, 1831, 1863 metais), kiti nutylimi, pvz., 1769 m. Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimas. Daugelis tautinių sukilimų yra aukštinami, jie siejami su spontaniška sąžine, su nuoširdumu ir tikrumu, skirtingai nei revoliucija, kuri pateikiama kaip planuota, apskaičiuota. Lietuviški sukilimai dažniausiai siejami su šventąja retorika, didžiąja tautos legenda, su patriotizmu, pilietiškumu, su knygnešiais, daraktoriais, su miško broliais (partizanai jau perimtas, svetimas, prieštaringas vardas). Revoliucija yra ideologinė idėja, atkeliavusi iš svetur ir tampanti sava tiek, kiek autentiškų revoliucijų šalys yra artimos mums ar kiek mūsų žmonės į kitų širdžių gyvenimą buvo įsitraukę. Tačiau pasaulis nestovi vietoje, ir į nuoširdžių sukilimų širdis įsiskverbė technologiškai labiau pamatuota, ciniška, propagandiška, manipuliacinė, bet todėl dažniausiai laiminti revoliucija.

Sukilimų dvasia ir revoliucijos yra susipynusios savo pakylėtumu, nuostata mąstyti autentišką būtį: būtą, esamą ar būsimą. 1848 m. revoliucija pasireiškė, be kitų šalių, Prūsijos Lenkijos ir Austrijos Galicijos sukilimais 1848 m., kurie turėjo tiesioginę įtaką Rusijos Lenkijai... Rusijos imperijos Lenkija ir Lietuva, girdėjusios apie Tautų pavasarį, vėlavo iki 1863 metų. Tiesa, mūsų sukilimą neabejotinai veikė ir Giuseppe Garibaldi džio pastangos suvienyti Italiją *Risorgimento* metu (atskiri periodai 1848–1870 m.). *Risorgimento* – Atgimimas – pagal politinę mitologiją buvo itin artimas sukilimo dvasiai. Vėliau lietuviška ne revoliucinė, o sukilimo dvasia įsiliejo į svetimas revoliucijas, kaip viena upė įteka į kitą ir susimaišo vandenys ir žodžiai. Taip atsitiko su 1905–1907 m. revoliucija, kurią mūsų historiografijoje tradiciškai užgožia prisikėlimo vaizdas: būtent tokiais ketinimais buvo renkamas Vilniaus Didysis Seimas ir nustumiamas paribin to paties laiko tarptautinis darbininkų judėjimas ir jo partijų reikalavimai. Žaismas tarp sukilimo, atgimimo ir revoliucijos buvo būdingas ne tik Lietuvai, bet ir daugeliui Vidurio Rytų Europos šalių bei ypač buvusioms Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoms.

Miglose paskendus 1918 m. revoliucija ir išaukštintas 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas žymi tą pačią tendenciją: aukštinti atgimimą ir marginalizuoti tarptautines revoliucijos bangas. 1988–1990 m. įvyko Baltijos šalių *Dainuojanti revoliucija*¹, tačiau išpuoselėta tik Atgimimo atmintis, į paraštes perkeliant kitas galimas revoliucines reikšmes ir susijusias judėjimų formas. Todėl norint suvokti Atgimimą ir prisikėlimą kaip revoliucijos variantą, pravartu kalbėti apie revoliucijos idėjos istoriją. Panašias diskusijos formas, nagrinėjant idėjų istoriją, Lietuvoje įgalino Vytauto Kavolio ir Leonido Donskio tyrinėjimai, taip pat ir Audronės Žukauskaitės svarstymai apie nepamatiškumą. Tačiau norėčiau trajektorijas ir genealogijas papildyti trūkio, plyšio

¹ THOMSON, Clare. *The Singing Revolution: A Political Journey through the Baltic States*. London, 1992.

ir altervencijų idėjomis, kurios gerai dera su nepamatiškumo principu. Metodologiniu požiūriu nauja yra kurti lyginamąją revoliucijos morfologijos teoriją ir analizuoti revoliucijos inversijas bei krypimus.

1. Dinaminis-morfologinis žvilgsnis į revoliucijos idėjų ir praktikų raidą

Šiuolaikiniai politinių-simbolinių konfiguracijų ir tikrovės procesų aiškinimai atveria daug galimybių svarstyti revoliucijos idėjos formą, jos raidos trajektorijas ir transformacijas. Sąvokos *revoliucija* forma apibrėžia taisyklę, kuria įvykius subordinuojame apibrėžimui, ir tai yra transcendentinis žvilgsnis į revoliucijos mąstymą. Tačiau jis dažniausiai klaidina savo menamu akivaizdumu ir prieštarauja idėjos istorijai bei idėjos procesams. Manoma, jei suvokiame žodį (pagal asociaciją su koku nors įvykiu, tarkime, su 1917 m. Spalio perversmu Rusijoje), tai ir teoriniai sakiniai bus aiškūs. Pavyzdžiui, atrodo, kad savaime aiškūs yra sakiniai, kalbant apie būsimą socialistinę revoliuciją. Britanijoje leidžiamuose laikraščiuose „The Socialist“, „Revolution“ (2016 m.), rašant žodį *revoliucija*, neretai nurodomi Vladimiro Lenino ir Levo Trockio vardai. Atrodo, kad apie bolševikinę revoliuciją kalbama kaip apie akivaizdybę. Toks paviršutiniškas žvilgsnis yra klaidinantis menamu aiškumu, nepaisant to, kad tūkstančiai gali remti šį socialistinės revoliucijos prototipą. Klaidingumas kyla, jei nesigiliname, kad Britanija yra ne valstietiška atsilikusi šalis, apie kurią kalbėjo Vladimiras Leninas, ir nėra Pirmojo pasaulinio karo nustekenta Imperija, ką pabrėžė Levas Trockis. Tuo labiau minėtuose laikraščiuose skelbiami kvietimai klasiinei rezistencijai ignoruoja totalitarizmo pasekmes ir tai, kad 1920–1921 m. Trockio ir Lenino šalininkai sušaudė laisvas darbininkų ir jūreivių tarybas Petrogrado Vasiljevo saloje ir Kronštato tvirtovėje. Tai bolševikai padarė nepaisydami to, kad būtent Vasiljevo salos darbininkai ir Kronštato jūreiviai ir surengė 1917 m. socialistinę revoliuciją Petrograde. Vis dėlto paviršutiniško ideologinio žvilgsnio išvengti neįmanoma, bent jau pradžioje.

Louisas Althusseris, vienas radikaliausių Vakarų marksizmo filosofų, skiria tris apibendrinimų („generalizacijų“ – *généralités*)² tipus ir jų analizę taiko nagrinėdamas revoliuciją³. *Apibendrinimas I (Généralité I)* yra tiesmukas ir abstraktus manymas, kad abstrakti sąvoka ar idėja yra suvokiamos. Toks mąstymas nekviečia tirti nei idėjų istorijos, nei įvykių konteksto, bet yra grynai ideologinis arba naivios (Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio sukurtas apibūdinimas) ar melagingos (Friedricho Engelso

² ALTHUSSER, Louis. *Pour Marx*. Paris, 1965.

³ ALTHUSSER, Louis. *On the Reproduction of Capitalist Ideology and Ideological State Apparatuses*. London, New York, 2014.

apibūdinimas) sąmonės efektas. Naivi revoliucija yra noras kovoti už liaudies, klasės ar tautos „teisybę“ ir dėl šios idėjos kopti ant barikadų, lengvai pasiduodant bet kokioms provokacijoms, agitacijoms ir agresijai. L. Althusseris, panašiai tuo pačiu metu ir Hansas Georgas Gadameris hermeneutikoje, šį *Apibendrinimą I* (H. G. Gadameriui tai yra *Prietas (Aberglaube⁴)*) sieja su neišvengiamu, nepašalinamu stereotipu, ideologiniu aklumu ir ideologine subjekto interpeliacija. Mums revoliucijos idėja atrodo aiški, nes esame vedami ideologinių stereotipų, todėl kritiškai dar nesuvokiame. *Apibendrinimas II (Généralité II)* yra tyrimo apibendrinimas. Jis remiasi ne esamos situacijos vertinimu, o istorija, lyginamosiomis politikos ir kultūrų studijomis, socialine ir ekonomine analize bei kritika (Karlo Marxo „Kapitalas“ turi paantraštę „Politinės ekonomikos kritika“, ir tai yra *Généralité II*, jei kalbame apie kapitalo idėją). *Apibendrinimas II* gali esmingai sugriauti *Apibendrinimo I* nuostatas, pažeisti blogą tikėjimą ir naivumą, sulaužyti stereotipus ir prietarus, tačiau *Apibendrinimas II* liks ir toliau neatsakingai atplėštas nuo dabarties politinio apsisprendimo. Dar daugiau, žmonės, vedini *Apibendrinimo I* (naivaus tikėjimo revoliucija), yra kupini romantikos ir beatodairiško ryžto eiti į barikadas ir mirti už idėjas, o asmenys, pažeisti *Apibendrinimo II*, gali nustoti tikėti Dievą ar kapitalą. Tyrėjams dar reikia valios, ryžto ir subjektyvaus, atsakingo apsisprendimo, ką ir kodėl jie nori daryti. L. Althusseris teigia, kad *Apibendrinimas III (Généralité III)* yra atsakingas ir kritiškas sprendimas, o ne naivus sukilimas. Jis yra pamatuotas, moksliskai pagrįstas, programinis veiksmas, mokantis vertinti galios šaltinius ir tikslus.

Pažvelkime, pavyzdžiui, į šiuolaikinių Alasdairo MacIntyre'o sekėjų teiginius apie „aristotelišką revoliuciją“⁵ kaip apie politinių dorybių praktikos įgyvendinimą, kaip apie marksistinius tikslus turinčią moralinę revoliuciją, kuri gražina istorijoje išbarstyta, aristoteliškos, krikščioniškos ar net tomistinės kilmės moralinę tiesą. A. MacIntyre'o sekėjų vartojamas *postmarksizmo* terminas sako, kad atsižvelgiama į marksizmo revoliucinius siekimus, įvertinami jo emancipaciniai tikslai, pasiekimai ir pralaimėjimai. Tiesiogiai suvokti, kas yra „aristoteliška“ ar „atomistinė“ (nuo Tomo Akviničio) revoliucijos, nėra lengva, nes jos priklauso nuo dabarties moralinio chaoso įveikimo, nuo dorybių gražinimo, apie kurį A. MacIntyre'as kalba knygoje „Po dorybės“⁶. *Apibendrinimas II* yra susijęs su argumentų, morfologijų ar socialinių-ekonominių duomenų analize, tačiau ne su motyvacija gražinti įsivaizduojamą tvarką ir esmę. Šis apibendrinimas reikalautų, kad mes iširtume ne tik „dorybių“ klausimą, apie kurį kalba A. MacIntyre'as, juo besiremiantys Paulas Blackledge'as, Kelvinas Knightas, o Lietuvoje Andrius Bielskis⁷, bet ir revoliucijos idėjos sumaištį, kuria minėtuose kūriniuose be-

⁴ GADAMER, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen, 1960.

⁵ *Virtue and Politics: Alasdair MacIntyre's Revolutionary Aristotelianism*. Ed. by P. BLACKLEDGE, K. KNIGHT. Notre Dame, IN, 2011.

⁶ MACINTYRE, Alasdair. *After Virtue: a study in moral theory*. 3rd Ed. Notre Dame, IN, 2007.

⁷ BIELSKIS, Andrius. *Nešventas sakramentas. Ideologija, tikėjimas ir išsilavinimo politika*. Vilnius, 2014.

veik nesirūpinama. Pagaliau pati sumaištis idėja, A. MacIntyre'o pateikta distopiniu būdu, nėra pakankamai įtikinama, jei žvelgsime nuoseklaus klasinio marksizmo ar kitais žvilgsniais. A. MacIntyre'o sekėjai teigia, kad „aristoteliška revoliucija“ siekia komunitarinio, autonominio grįžimo prie istorijos raidoje „pagrįstų“ dorybių (esminių, esmės). Šis „grįžimo“, arba „gražinimo“, veiksmas iš tiesų yra panašus į tą „gražinimą“, apie kurį kalba daugelis revoliucionierių, atgręžtų į praeities esencializmą. O tai, kad A. MacIntyre'as ir jo sekėjai kviečia derinti įvairias autonomizmo tradicijas, etinį komunitarizmą, šį gražinimo efektą tik sušvelnina, racionalizuoja. „Aristoteliškos revoliucijos“ atveju pasirenkamas konkretus moralinių samprotavimų, deontologinis aspektas, kuriam suteikiamas politiškumas ir remiamasi saikingo (t. y. ne dogmatiško) racionalumo požiūriu (saikingas racionalumas kaip išlyga besaikiam Apšvietos racionalumui). Komunitarizmas, daugialypumas ir gražinamas moralinis turinys yra derinamas su socialiniais, emancipaciniais judėjimais ir jų tikslais. Vis dėlto net ir toks į komunitarizmą, emancipaciją ir aristotelišką etiką orientuotas revoliucijos aiškinimas mažai ką pasako be išsamesnės revoliucijos morfologijų analizės. Pavyzdžiui, kiti galimi „esmės“ pavidalai yra „Prigimtis“ (Jean-Jacquesas Rousseau), „Tauta“ (Maximilienas Robespierre'as) ar „Klasė“ (K. Marxas). Didžioji Prancūzijos revoliucija kvietė gražinti Romos respubliką, Spalio socialistinė revoliucija buvo proveržis į įsivaizduojamą ateitį, o aristoteliška / atomistinė revoliucija yra moralinio orumo, kaip tam tikro „mokslinio“ antlaikiškumo, gražinimas. Didžioji Prancūzijos revoliucija vadovavosi aukso amžiaus mitu, Spalio socialistinė – milinaristine, tačiau programiškai matuojama ateities vizija („mokslinis komunizmas“), o aristoteliška-macintyre'iška revoliucija bando atverti racionalias dorybių galimybes šiuolaikinių bendruomenių ir įvairovės pasaulyje. *Apibendrinimas III* kalba apie apsisprendimą vykdyti politinį veiksmą remiantis *Apibendrinimu I* ir *Apibendrinimu II*.

Skirtingai nei banali revoliucijos idėja, kuri atitinka *Apibendrinimą I*, konfigūracijų ir trajektorijų analizė jau yra *Apibendrinimo II* dalis ir priklauso nuo pasirinkto tyrimo, mūsų atveju – morfologinio. *Konfigūracijos* terminą galime vartoti lygiagrečiai idėjų asambliažo, dėlionės, konsteliacijos terminams ar sieti su socialinių-ekonominių, diskursyvių ar kitų formacijų raida. Simbolinė konfigūracija, skirtingai nei transcendentinė forma, neturi išankstinių stereotipų ir priklauso ne ideologijos, ne abstrakčios teorijos, o tyrimo ir analizės sferai. Būtent konfigūracijų ir trajektorijų lygmuo mums gali padėti atskleisti revoliucijos idėjos raidą, genealoginius ryšius, išsišakojimus, tradicijos trūkius, inversijas, subversijas ir net perversijas. Ypač svarbi yra idėjos ar sąvokos inversija, kai sąvoka tampa ne savo priešybe, o priklausomu išvirkščiu, veidrodiniu efektu ar nukrypimu.

2. Morfologinė revoliucijos idėjos analizė

Revoliucijos sąvoka nuo Romos imperijos laikų iki Renesanso reiškė esmingą sukimąsi, vėliau grįžimą (grąžinimą) į esmės pasikartojimą, dar vėliau – išsiveržimą į esmę (be sukimosi) ir pagaliau – buvimą be hegemoninės esmės, nuolatinį žengimą į grynosios kūrybos laisvę (nepamatiškumą). Taigi matome revoliucinės vaizduotės raidą, idėjos poetiką ir sąvokos inversiją: nuo sukimosi iki išsiveržimo iš pasikartojimo, ir nukrypimą – atsisakymą nuo esmės. Idėjos inversija yra priešinga tam, ką G. W. F. Hegelis ir hegeliškoji dialektika sieja su sąvokos *dialektine logika*, su tezės-antitezės-sintezės principu. Hegeliška sąvokos raidos teorija beveik nesvarsto tapsmo visiškai kitu galimybes, o įkalina priešybės vienovėje atmeta visiškos metamorfозės ir susijusio trūkio idėją, nors ir sutinka su kokybinio šuolio svarba.

22

Kalbant apie dinaminę morfologijų analizę, reikia įvardyti mentalinio morfologinio žvilgsnio pranašumus ir trūkumus lyginant su socialinių-ekonominių formų tyrimais. Autonominių kultūrinių ir mentalinių morfologijų atradimas (Oswaldas Spengleris, Ernstas Cassireris, Jeanas Gebseris ir kiti) ir nuoseklūs antropologiniai tyrimai atskleidė, kad didžiosios transformacijos nėra vien ekonomikos ar gamtos determinuotas dalykas, nėra vien racionalaus proto sąlygojamas veiksmas, o priklauso nuo to laikotarpio mąstysenos, nuo, kaip sako Michelis Foucault, diskursyvos formacijos. Morfologinė idėjų analizė atveria daugiausia kultūros ir diskursų lygmenis, bet paslepia, kiek jos priklauso nuo darbo santykių ir darbo praktikos ar nuo to, ar dorybės yra esmingos, ar konvencinės. Remiamės genealogijos ir istorijos metodais, nepaisydami to, kad istorija kartais pretenduoja virsti ideologija. Mes neanalizuojame revoliucijos socialinių-ekonominių formacijų požiūriu, kaip tai daro marksistai, nes jie ir nesvarsto revoliucijos idėjos, o pasitiki ja kaip savaime suvokiamu dalyku, nemanydami, kad pati savaime idėja atveria nesuderinamą daugialypumą.

Tradicinis tiesinės istorijos metodas bando visa surikiuoti pagal tam tikrą esmės raidą, rasti bendrą esmės charakteristiką ir abejoja sąvokų inversijomis ir trūkiais bei genealogijų ar autonominių trajektorijų svarstymu. Chaoso grėsmė yra sprendžiama ir A. MacIntyre'o bei jo sekėjų darbuose. Nagrinėdamas revoliucijos idėją, istorinis esencializmas pasireiškia manymu, kad egzistuoja kažkokia viena dorybių ar revoliucijos esmė, savotiškas Visagalis, kuris įvairiai pasireiškia skirtingose situacijose. Toks žvilgsnis skatina pasirinkti kurią nors idėją, formą, jos istorinį turinį, o vėliau ieškoti esmės dėsningumo ar melagingų pranašų. Dažniausiai pasirenkama M. Robespierre'o Didžiosios Prancūzijos revoliucijos vizija, o buvusiose TSRS šalyse – 1917 m. Spalio socialistinės revoliucijos modelis. Abu tipologiniai sprendimai yra ne klaidingi, o ydingi. Bendros „esmės“ idėjos skatina dogmatiškumą, ideologinio *Apibendrinimo I* dominavimą, „tikratikystės“ nuostatas, revizionizmo ir daugybių drau-

dimą. Štai kodėl Friedricho Nietzsche's iškeltas genealoginis žvilgsnis *versus* istorinis buvo pranašesnis. Jis kalbėjo apie galimybę analizuoti atskiras reikšmių ir reiškinių trajektorijas, nebandant jų subordinuoti vienai istorinei hegemonijai, vienam pasakojamajam viešpatavimui. Genealogija atvėrė akis, kad ta pati idėja turi ne vieną, o daug pradžių ir konkuruojančių linijų. F. Nietzsche prasmės kamienus, atsišakojimus ir transformacijas atrado nagrinėdamas „tragedijos“ fenomeną antikinėje ir Vakarų kultūrose⁸. Genealogijų metodą išpopuliarino M. Foucault. Plačiai genealogijos ir susijęs diskursyvių formacijų analizės metodai buvo taikyti jo „Seksualumo istorijoje“⁹. Kalbant apie tokią seną, dar nuo Romos laikų plėtojamą, revoliucijos viziją ir idėją, jos inversijas arba metamorfozes, trūkius, netikėtas sintezes, būtina kalbėti apie trūkio, o ne šuolio principą. Šuolio idėją plėtojo G. W. F. Hegelis ir jo sekėjų dialektika bei marksizmo-leninizmo revoliucijos teorijos. Dialektinis šuolis reiškė, kad ta pati esmė laipsniškai kinta, ir žmonės, darbininkų klasė pagaliau suvokia „tikrąją, ateitį atveriančią, istorinį šuolį įgalinančią esmę“. Būtent taip Mao Dzedongas aiškino kultūrinės revoliucijos (1966–1976) idėją, ignoruodamas kasdienybės revoliucijos sampratą, paplitusią 1967–1968 m. Vakaruose.

2.1. Revoliucija kaip grįžimas prie esmės

Neokantininkas Ernstas Cassireris, svarstydamas mitą kaip simbolinio mąstymo formą¹⁰, pažymėjo, kad sąvoka susiformuoja po daugelio mito vaizdinių inversijų, raidos, apsvertimų, vaizduotės metamorfozių. Sąvoka prasideda, kai mitinė vaizduotė ir susiję pasakojimai pasiekia tam tikrą lygį, svarbų filosofiniam apibendrinimui. Revoliucijos idėja prasideda iš poreikio filosofiškai suvokti amžinąją grąžą: pavasario ir rudens ciklus, Saulės ratus, gyvenimo ir mirties pasikartojimus. Dienos, kaip ir gyvenimai, sugrįžta iš praeities. Senovės Roma žodį *revolvere*, *revolutum* (iš ko vėliau kilo ir *revoliucija*) vartojo grįžimo, amžinojo kartojimosi prasme. Jis tapo svarbus stoikams, pabrėžusiems empirinio, arba regimojo, pasaulio pasikartojimą kaip neišvengiamybę. Nuo Fortūnos ciklų nėra būdo pabėgti fiziškai, nes visa kyta iš ugnies ir ja vėl virsta. Ir tik dvasios vertikalė, vidinis valios ir minties gyvenimas gali atverti tikrąją laisvę. Seneka rašė: „Net ir dabar galėčiau pasakyti, iš kur toks nepastovumas ir poelgių bei sprendimų skirtumas: niekas neužsibrėžia ko siekti, o jei ir užsibrėžia, tai neatkakliai to siekia, blaškosi. Žmonės ne tik keičia savo sumanymus, bet ir grįžta [*revolvitur*] atgal prie to, ką kažkada jau paliko ir pasmerkė.“¹¹

⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*. Leipzig, 1872.

⁹ FOUCAULT, Michel. *Seksualumo istorija*. Vilnius, 1999.

¹⁰ CASSIRER, Ernst. *Philosophie der symbolischen Formen*. Teil 2: *Das mythische Denken*. Berlin, 1925.

¹¹ SENEKA. *Laiškai Liucilijui*. Vilnius, 1986, p. 58.

Revoluta dies – sugrįžusi diena (dienos). Stoikų mąstymu, dienos sugrįžta. Stoikų *revolvo* – žodis, reiškęs nuolatinį pasaulio, dienų sukimąsi, amžiną grįžimą, arba „cikliškumą“. Markas Aurelijus: „viskas nuo amžių vyksta vienodai ir nuolat kartojasi, todėl nėra jokio skirtumo, ar stebėsi tą patį šimtą metų, ar du šimtus, ar visą amžinybę. Antra, kad ir tas, kuris miršta jaunas, ir tas, kuris sulaukia gilios senatvės, praranda tą patį. Jie netenka tik dabarties, nes žmogus turi tik dabartį, o to, ko jis neturi, negali ir prarasti“¹².

Stoikų *kosmos* yra nuolatinis sugrįžimas. F. Nietzsche, „Linksmajame moksle“¹³ kalbėdamas apie „didingą našta“ (originalė: *Die grosse Gesundheit*¹⁴) (Alfonas Tekorius išvertė į „sunkią našta“), tiesiogiai remiasi stoikais ir sako, kad didinga našta yra suvokti šį amžiną pakartojamumą. Į tą pačią upę įlipsi begalybę kartu. Stoikai sako: emocinis, arba vidinis, gyvenimas neturi būti aukojamas šiam tėkmės lengvumui. *Kosmo*, t. y. daiktų tvarkos, nuolatinė kaita yra tuštybė, kuriai taikoma apatija (mažiausias emocinis skambesys). Tačiau stoikai ne šalina emociją, o nukreipia kitur: *ratio*, arba prasmės akumuliacijos, keliu. Štai kodėl tas *revolvo* yra toks svarbus. Jis atveria nuolatinės tėkmės tuštybę. Nereikia svajoti apie pasikartojimą, o iš jo pasitraukti dvasiškai. *Ekpyrosis* – apšilimas ugnimi, kad vėl grįžtum į pasikartojimą, tokią yra stoikų *kosmo* idėja. *Kosmos*, arba pasaulis, yra gyvas ir pulsuojujantis: iš ugnies į ugnį, o žmogui dar yra atvertas *logos* kelias, kuris tačiau neišvaduoja nuo *ekpyrosis* lemties. Apatija – šaltis – atveria *logos*: eilėdaros, filosofijos, retorikos, fizikos, tačiau ne visai: vis tiek ugnis sudegins ir vėl visa kas bus.

Viduramžiai tokį tobulą amžiną grįžimą priskiria Dangaus sferai. Tik planetos, o ne žmonės, nuolatos kartuoja tobulus ciklus. Mikalojus Kopernikas knygoje „*De revolutionibus orbium coelestium*“ („Apie dangiškiųjų sferų revoliucijas“, arba „sukimąsi“) revoliuciją suvokia ne kaip pasmerktumą (stoikai), o kaip tobulumą, siekiamybę. Šis tono pasikeitimas Renesanso antropocentrizmo kontekste yra labai reikšmingas: stoisakas liūdesys dėl neišvengiamybės virsta džiaugsmu dėl galėjimo sekti amžiną tobulumą. Revoliucija yra dangiškoji sukimosi, cikliškumo tvarka: beveik amžina ir beveik nekintanti, kaip Dievas sukūrė. Mokyti revoliucijos, vadinas, pažinti ir gražinti pasikartojimus patiems, savo valia. Ir jei istorija būtų revoliucija, tai mes visi iš jos mokytumės ir tobulėtume, kol prilygtume angeliškų sferų gyventojams.

Anglų „Šlovingoji revoliucija“ (*the Glorious Revolution*) 1688 m. pavertė revoliuciją politine idėja¹⁵. Iš *kosmo* ratų šventieji sugrįžimai persikėlė į Žemę. 1685 m. Anglijos karaliumi tapo katalikas Jokūbas II (James II). Jam besipriešinantis Olandijos valdy-

¹² MARKAS AURELIJUS. *Sau pačiam*. Vilnius, 2005, p. 17.

¹³ NIETZSCHE, Friedrich. *Linksmasis mokslas („la gaya scienza“)*. Vilnius, 1995.

¹⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Die fröhliche Wissenschaft – Wir Furchtlosen* [1887]. Neue Ausgabe. Hamburg, 2013, S. 284.

¹⁵ SCHWOERER, Lois G. Locke, Lockean Ideas, and the Glorious Revolution. *Journal of the History of Ideas*, 1990, vol. 51, no. 4, pp. 531–548.

tojas Vilhelmas Oranietis 1688 m. užėmė Londoną ir pakvietė į valdžią Viljamą III ir jo žmoną Mariją II (Jokūbo II dukterį). 1689 m. vasario 13 d. Viljamas III ir Marija II paskelbti Anglijos karaliais. 1688–1689 m. perversmas užbaigė revoliucinės reikšmės 1640–1688 m. įvykių Anglijoje grandinę. Katalikas karalius buvo nušalintas ir „atkurta“ dangaus tvarka: konstitucinė monarchija, įgyvendintas absoliutizmo draudimas. 1689 m. parlamentas priėmė „Teisių bilį“, kuriuo buvo siekiama „atkurti ir patvirtinti senąsias teises ir laisves“. Johnas Locke'as svarstė „šlovingąją revoliuciją“ ir teisę sukilti. Jis aiškino *revolution* kaip sukimąsi, kaip dangiškosios tvarkos grąžinimą ir teisę apeliuoti į Dangų. „Dviejuose traktatuose apie valdymą“ (parašytuose 1689 m.) įrodinėdamas tautos teisę sukilti absoliutizmo akivaizdoje, J. Locke'as sako, kad liaudis turi „kreiptis į dangų“ (*an appeal to Heaven*)¹⁶ ir išaukština paklusimą įstatymams bei senajai tvarkai. Vis dėlto „šlovingasis sugrįžimas“ paslėpė kitas permainas: Šventosios Romos imperijos mito neigimą, savo imperinio mito kūrimą, popiežių valdžios neigimą, poreikį tautai aiškinti naują tiesos viziją, visuomeninės sutarties (*social contract*) naujumą ir kita.

Amerikos (JAV) revoliucija (1765–1783 m.) grįžimą į senovę pakeitė amžinąja Gamtine (*Natura*) tvarka ir jau nebeprisiminė Dangaus kaip revoliucijos šaltinio. Todėl buvo svarbios amžinosios visuomenės tvarkos filosofinės ir ideologinės paieškos. Žmogaus prigimtis buvo siejama su prigimtinės laisvės idėja (tariama, kad žmogus gimsta laisvas, nesvarstant, koks kūdikis yra priklausomas ir kiek šeima bei visuomenė dar turi į jį investuoti...). Būtent grįžimas prie prigimtinės laisvės būsenos ir lėmė manyimą, kad pakartojama Britanijos Imperija, arba tikroji imperija. Thomas Jeffersonas 1770 m. įsivaizdavo Ameriką kaip „Laisvės imperiją“ (*the Empire of Liberty*)¹⁷, kurią priešino Britų imperijai. Pastebima Apšvietos idėjų įtaka JAV revoliucijai. Idėja, kad revoliucija yra „prigimtinių žmogaus teisių“ grąžinimas, buvo aiškinama remiantis J. J. Rousseau gamtiškumo ir prigimties vizijomis. Prigimtinio įstatymo ir prigimtinės teisės (*natural law and natural rights*) idėjos buvo įkūnytos JAV „Nepriklausomybės deklaracijoje“ (*Declaration of Independence, 1776*), JAV Konstitucijoje ir „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“ (*Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*). Minėti dokumentai vėliau tapo daugelio naujų tautinių nepriklausomybės revoliucijų šaltiniu, įskaitant ir sukilimus.

Didžioji Prancūzijos revoliucija 1789–1793 m. buvo aiškinama kaip radikalus atsinaujinimas, grįžimas į pirminę ir kartu amžinąją būklę (laikas vėl buvo iš naujo skaičiuojamas). Prancūzijos revoliucijai įtakos turėjo J. J. Rousseau idėjos ir Amerikos revoliucijos „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija“. Vis dėlto nauja ir lemtinga buvo „trečiojo luomo“ išlaisvinimo idėja, tiksliau jos interpretacija: kova su Bažnyčia (Dievu), jo vie-

¹⁶ LOCKE, John. *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. New Haven, CT and London, 2003, p. 109.

¹⁷ *The Works of Thomas Jefferson*. Vol. III. Coll. and ed. by P. L. FORD. New York and London, 1904, p. 103.

tininku Karaliumi ir kilmingųjų bei dvasininkų luomais, su mėlynojo, aristokratiško, kraujo mitu. Būtent „trečiojo luomo“ (*tiers état* – nuo turtingo verslininko iki valstiečio ir pameistrio) išsilaisvinimas šalino buvusias valdžios ir tvarkos legitimacijas ir atvėrė vartus jakobinų diktatūrai ir susijusiam terorui (1793–1794 m.)¹⁸, radikaliai gynusiam egalitarizmą, libertarizmą ir brolybę, suvoktą kaip skirtumų nebuvimą¹⁹. Ši revoliucija bando skelbti ir vienas kitą užgožiančius mitus: M. Robespierre'as – Romos respublikos, o Napoleonas Bonapartas – Romos imperijos. Išsiskyrė M. Robespierre'o metaforos, kaip antai: „amžinasis teisingumas“ (*justice éternelle*)²⁰, „amžinoji brolybė“ (*fraternité éternelle*), kurios turėjo nusakyti gimimo laiko (primordialaus laiko) grįžimą, kai tikrovė nusimeta savo bloguosius drabužius ir atsiskleidžia savo tiesa, nepaslėptimi. Tuo tikslu ir buvo reikšminga sukurti revoliucionierių diktatūrą bei terorą. Ne tik nukirsdinti karalių ir išvaikyti Bažnyčios luomą, bet ir giljotinuoti visus, kam revoliucijos idealai nepakeliui, įskaitant ir revoliucijos tėvus. Taigi, amžinybės grąžinimas buvo labai prieštaringas ir susijęs su *ancien régime* (senovės papročio) pašalinimu.

2.2. Revoliucija kaip prasiveržimas į ateities esmę

G. W. F. Hegelis, aptardamas refleksyvią pragmatinę istoriją, pažymi, kad jo laiko istorikai dažniausiai užsiima moralizavimu, ieško pamokymų kaip reikia ir nereikia elgtis, nelabai skirdami sąmonės ir situacijų pokyčių. Dažniausiai būtent jie ir būdavo doktrinieriškų kvailysčių kūrėjai. G. W. F. Hegelis ironizuoja, kad jų istorija beveik nieko nemoko: „Valdovams, valstybės vyrams ir tautoms patariama mokytis iš istorinės patirties. Tačiau patirtis ir istorija moko, kad tautos ir vyriausybės iš istorijos niekada nieko neišmoko ir nepaisė pamokymų, kuriuos galima būtų iš jos išgvildenti. Kiekviena epocha yra tokia individuali ir kiekvienoje epochoje būna tokių ypatingų aplinkybių, kad joje turi ir gali būti veikiamas tik remiantis ja pačia. Pasaulio įvykių maišatyje negali pagelbėti joks visuotinis principas, joks prisiminimas apie panašias aplinkybes, nes koks nors blyškus prisiminimas yra bejėgis palyginti su dabarties laisve ir gyvastingumu“²¹. Atliepdamas tai, K. Marxas „Lui Bonaparto Briumerio aštuonioliktojoje“ rašo: „Hegelis kažkur pastebi, kad visi didieji pasauliniai-istoriniai įvykiai ir asmenys pasirodo, taip sakant, du kartus. Jis pamiršo pridurti: pirmą kartą kaip tragedija, antrą kaip farsas [...]. Žmonės patys kuria istoriją, bet

¹⁸ Jakobinai nuo Jakobinų klubo (*Club des Jacobins*), kuris rėmėsi „trečiojo luomo“ ideologija ir siekė ginti jo interesus. Klubas keitė savo pavadinimus ir egzistavo 1789–1794 m. kaip ideologinis ir motyvacinis galios pagrindas, galėjęs *de facto* oponuoti visoms valdžios institucijoms. Jakobinų klubas neretai yra lyginamas su bolševikais, laikomas liaudies diktatūros pirmtakais.

¹⁹ ISRAEL, Jonathan. *Revolutionary Ideas: An Intellectual History of the French Revolution from The Rights of Man to Robespierre*. Oxford and Princeton, NJ, 2014.

²⁰ ROBESPIERRE. *Pour le bonheur et pour la liberté: discours*. Choix et présentation par Y. BOSC, F. GAUTHIER et S. WAHNICH. Paris, 2000.

²¹ HEGELIS, Georgas Vilhelmas Frydrichas. *Istorijos filosofija*. Vilnius, 1990, p. 32.

jie kuria ją ne taip, kaip užsimano, ne pačių pasirinktomis, o betarpiškai esamomis, duotomis ir paveldėtomis aplinkybėmis. Visų mirusiųjų kartų tradicijos kaip slogutis slegia gyvųjų protus. Ir kaip tik tada, kai žmonės tarytum tik ir tesirūpina pakeisti save ir aplinką, sukurti kažką ligi to laiko nebūtą, kaip tik tomis revoliucinių krizių epochomis jie baimingai šaukiasi į pagalbą praeities dvasias, skolinasi jų vardus, kovos lozungus, kostiumus, norėdami šiais senovės pašventintais apdarais apsirengę ir šiais skolintais žodžiais suvaidinti naują pasaulinės istorijos aktą. Antai Liuteris persirengdavo apaštalu Povilu, 1789–1814 metų revoliucija pakaitomis puošdavosi tai kaip Romos respublika, tai kaip Romos imperija, o 1848 metų revoliucija nesugalvojo nieko geresnio, kaip parodyti tai 1789 metus, tai 1793–1795 metų revoliucines tradicijas.“²²

Istorija kaip moralizuotoja nieko nemoko, todėl sugrįžimas į istorijos vingius, į ciklus, į menamas esmes yra beprasmiškas. Jaunahegelininkai (Arnoldas Ruge, susijęs su 1848 m. revoliucija Prūsijoje²³, Edgaras Baueris ir Bruno Baueris) plėtojo nuostatą: vykdyti savimonės ir savivertės revoliuciją²⁴, atverti naują humanizmo, idealų ateitį, kurios dar nebuvo, bet kuri gali būti pasiekta analizės, kritinio mąstymo, kūrybingumo ir ryžtingų veiksmų, pirmiausia proto sferoje. K. Marxas kritikavo jaunahegelininkų idealizmą kūriniuose „Šventoji šeima“²⁵ ir „Vokiečių ideologija“²⁶, tačiau sutiko ir priėmė jų proveržio idėją kaip tą, kuri atveria naujas materialias socialines-ekonominės galimybes, naujus gamybinius santykius. Šiuo požiūriu įdomus ir F. Nietzsche, dar blogiau nei K. Marxas ir F. Engelsas vertinęs ankstesnių epochų dvasinį palikimą, kuris pavergia, žemina, iškelia silpnesnius, pateisina mases ir atmeta tikrąjį proveržį ir kūrybingumą. F. Nietzsche yra panašesnis į jaunahegelininkus ir gina tai, ką neigia marksistai: iškiliojo kūrėjo, didžiojo meistro ir virtuozo vaidmenį, kūrybingų elitų. Ši priešara praktiškai išryškėjo labai greitai: 1871 m. Paryžius komunoje, kur darbininkų revoliucionierių organizacinis žodis užgožė ryškių lyderių patarimus. K. Marxas, ypač vėlyvasis, pofojerbachiško laikotarpio, po to, kai kritikuoja jaunahegelininkus, nususuka nuo humanizmo ideologijos poreikių ir aiškiau supranta ne elitinių lyderių, o socialinių intensyvumų, kapitalo ir masių judėjimo galą. Nors filosofinė savimonės revoliucija, tikrasis jaunahegelininkų kūrinys, ir įkvėpė kairiuosius mąstytojus, vis dėlto tikrosios kovos ir ateities vizijos buvo įkūnijamos gatvių barikadose. Ko gero, visa prasidėjo nuo Paryžiaus komunos (*Commune de Paris*) 1871 m.

²² MARKSAS, Karlas. Luji Bonaparto Briumerio aštuonioliktoji. In MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Rinkiniai raštai dviem tomis*. T. I. Vilnius, 1949, p. 200.

²³ MOORE, James Willard. *Arnold Ruge: a Study in Democratic Caesarism*. PhD Diss. Berkeley, CA, 1977.

²⁴ McLELLAN, David. *The Young Hegelians and Karl Marx*. London, Melbourne, Toronto, 1969, p. 65.

²⁵ MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Šventoji šeima, arba Kritinės kritikos kritika prieš Bruno Bauerį ir kompaniją*. Vilnius, 1960.

²⁶ MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Vokiečių ideologija: naujosios vokiečių filosofijos, atstovaujamos Fojerbacho, B. Bauerio ir Štirnerio ir vokiečių socializmo, atstovaujamo įvairių jo pranašų, kritika*. Vilnius, 1974.

„Socialinės laimės“ ir „Viešosios laimės“ (*Public happiness*²⁷) klausimas ir klasinio išsilaisvinimo arba tiesiog išsiveržimo iš priespaudos pasaulio į laisvos darbininkų kooperacijos gadynę nutraukė revoliucinę grįžimo į esmę retoriką ir atvėrė žengimo į ateitį pasakojimus. Laisvos ir kooperuotos komunos vizija subrendo tęsiant „trečiojo luomo“ išsilaisvinimo retoriką ir pastangas Didžiojoje Prancūzijos revoliucijoje, tačiau kartais dar buvo painiojama su tautiniu išsilaisvinimu, kuris buvo suvokiamas kaip kovos su imperijoms sudėtinė dalis. Vis dėlto Paryžiaus komuna buvo alternatyva Tautų pavasariui, kuris vadovavosi natūralios būklės, prigimtinių teisių ir sugrįžimo, prisikėlimo, atgimimo, prabudimo metaforomis. Paryžiaus komuna vietoj tautiškuo kalba apie darbininkų išsivadavimą ir komunalinę saviorganizaciją, savivaldą, kaip ateities pranašą ir bando kurti pirmąją darbininkų diktatūrą. Tačiau vadovavimasis kilnumo idėjomis, pasak daugelio kritikų ir pačių dalyvių atsiminimų, susilpnina ryžtingumą, kas baigiasi masiniu komunos dalyvių sušaudymu.

Paryžiaus komuna buvo tiesiogiai susieta su užgimstančia naująja tarptautine darbininkų kooperacija ir su Pirmuoju socialistiniu internacionalu. Įsitraukė ne tik daug garsių vyrų revoliucionierių, bet ir, kas labai svarbu, daug moterų aktyvistų. Pirmojo Internacionalo veikėjos, feministės dar iki feminizmo gimimo buvo Nathalie Lemel, Louise Michel. Abi buvo garsios Tarptautinės darbininkų asociacijos ir Moterų sąjungos veikėjos. L. Michel savo atsiminimuose kalba apie kovas ir savo pačios skelbtus tekstus, apie barikadų mūšius, kuriuose ji dalyvavo. Knygos „Komuna 1791“ pratarmėje ji rašo: „[Komuna] buvo nuostabi savo kankinio vainiku, mirties jai uždėtu. Šis rūstus didingumas už jos didvyriškumą paskutinėmis jos valandomis, tegul jai atleidžia abejones, svyravimą [...] perdėtą sąžiningumą! Būsimose kovose neliks vietos šioms didžiadvasėms abejonėms, nes kiekvieną kartą liaudžiai pralaimint, mases kaip skerdziamus gyvulius išžudo. Bus viena: negailestingas pareigos vykdymas.“²⁸ Aptardama komunos raidą ir ideologiją, kurią ir ji kartu su kitais formavo, pažymi: „Mes – Ateistai, nes žmogus nebus laisvas tol, kol neišvys Dievo iš savo sąžinės ir proto.“²⁹ Dievo pašalinimas reiškė galimybę atverti ateitį, revoliucijos tikslą, kuris priklauso tik nuo komunos, proletariato ir jo energijos. Jau po revoliucijos 1874 m. ji rašė:

„Mes – revoliucionieriai, o tam, kad pasiektume revoliucijos tikslą, turime jėga nuversti tą visuomenę, kuri remiasi tik jėga. Mes žinome, kad silpnumas, lygiai kaip ir teisingumas, užmuša revoliucijas, ir tik energija jas gelbėja. Mes žinome, kad reikia užkariauti tą politinę valdžią, kurią stropiai saugo buržuazija, nes iš šios valdžios kyla jos

²⁷ ARENDT, Hannah. *On Revolution*. London, 1990, p. 119.

²⁸ МИШЕЛЬ, Луиза. *Коммуна 1871*. Тверь, 1923, с. ii.

²⁹ *Ibid.*, с. 329.

privilegijos. Tuo revoliucijos laikotarpiu, kai visos šiuolaikinės visuomenės įstaigos grius, turi įsitvirtinti proletariato diktatūra ir būti iki tol, kol išlaisvintoje žemėje liks tik lygūs naujos visuomenės piliečiai.

Revoliucija – tai naujos santvarkos siekimas: teisingumo ir lygybės; ji pati savyje turi savo įstatymą, o visa, kas priešinasi jos triumfui, turi būti sunaikinta.

Mes revoliucionieriai, norime Komunos, nes regime ateities Komunoje, kaip ir 1793 m. ir 1871 m. komunose, ne egoistinius vienos tautos ketinimus, tačiau visos šalies laiminčią revoliuciją: komunistinę respubliką³⁰.

Ne darbininkų komunos idėja, kuri iki Paryžiaus įvykių jau buvo praktikuojama pasaulyje, o būtent revoliuciniai veiksmai, diktatūra, susieta su savivalda, ir aiškus ateities manifestavimas išskiria šią revoliuciją. Kai kurios panašios savivaldos idėjos jau buvo brandinamos klasikinio utopizmo, pavyzdžiui, Roberto Oweno, komunose. Paryžiaus komuna yra vienas pirmųjų bandymų realizuoti istorinį klasinį proveržį į ateitį remiantis tarptautine darbininkų organizacija, o ne ypatingais lyderiais, ne profesionaliais revoliucionieriais (nors Louiso Auguste'o Blanqui, iš esmės – profesionalaus revoliucionieriaus, – pagalba buvo reikšminga). Klasinis principas nėra tautinis, jis iš karto buvo suvoktas ir išreikštas Internacionalo ideologija, kurią geriausiai žymėjo Internacionalo himnas, tačiau šios klasinės idėjos dar ilgai nebuvo priešinos tautiniam išsivadavimui.

1905–1907 m. revoliucija Rusijos imperijoje (įskaitant Lenkiją, Lietuvą ir Pabaltijo kraštą) buvo daugiamatė ir daugialypė revoliucija: klasinė (valstiečiai, darbininkai), tautinė (lenkai, suomių, lietuviai, latviai...), partinė (daug kairiųjų ir anarchistų partijų). Kaip ir Paryžiaus komunos atveju tuo metu dar buvo menkai suvokiamas prieštaravimas tarp tautinės (menamas grįžimas į praeitį) ir klasinės (menamas šuolis į ateitį) revoliucijų, tarp mito ir utopijos. Lietuvoje, atitinkamai, buvo gretinamos *tautinio atgimimo* (mitinė vizija) ir *Rusijos revoliucijos sąvokos* (utopinė, futurologinė retorika). Revoliucijos daugiamačiškumas lėmė ir daug tarpusavyje nesusietų ir nekoordinuotų sukilimų, streikų (ypač 1905 m.), partinių ir tautinių deklaracijų. Nauja buvo ir tautiniai susirinkimai (Didysis Vilniaus Seimas), ir darbininkų streikai bei solidarios tarybos, kurios nepriklauso ir nepaklūsta partijoms, ir pačių partijų konstitucinė ir antikonstitucinė veikla. 1905–1907 m. revoliucija, nors joje ir dominavo klasiniai šūkiai, žadino tautų atgimimą, tai buvo itin ryšku Lenkijoje, Lietuvoje ir Pabaltijo krašte, tačiau buvo gana miglotai suvokiama.

³⁰ Ibid., c. 331.

Šį miglotumą puikiai perteikia Jonas Biliūnas pasakoje „Laimės žiburys“ (parašytoje 1905 m.). Daugelio kovingas ir beatodairiškas lipimas į kalną, kurio viršūnėje švytėjo laimės žiburys, pareikalavo labai didelio pasiaukojimo, ryžto įveikti šmėklas, ir daugelis žuvo. Pagaliau daugelio kartų aukos nebuvo beprasmės: „Ir rados stebuklas! Visos šmėklos pražuvo, o paliestasai žiburys subyrėjo į nesuskaitomą daugybę žiburėlių, kurie kaip krantančios iš dangaus žvaigždės nusileido nuo kalno žemyn, nušviesdami visą šalį.“³¹

Tačiau toks revoliucinis ateities romantizmas nebuvo būdingas varpininkams ir liaudininkams Lietuvoje. Kazys Grinius ateities šuoliui priešina besimokantį reformizmą. Jis aprašo, kaip valstiečiai ir ūkininkai mokėsi raštais ginti savo teises ir kaip tai yra susiję su sąmoningumo raida. Peticijų rašymas tapo reformų savimokos būdu. Daugelis inteligentų mokė valstiečius „peticijas surašyti. Valstiečių reikalavimai buvo maždaug tokie: prašydavo geriau sutvarkyt miškus, kad be didesnių sunkumų galima būtų apsirūpinti girios medžiagomis; kad majoratų ir valdžios laikomos žemės būtų išdalintos bežemiams ir mažažemiams, tuo būdu sumažinant bėgimą į Ameriką; kad mokyklose dėstoma kalba būtų lietuvių kalba; kad vietos valdininkai mokėtų lietuvių kalbos ir su prašytojais galėtų susikalbėti ir atsakinėti raštu į lietuviškus prašymus; kad būtų leista steigti ūkio ir kitas draugijas, ir kt.“³² „Peticijų periodas tęsėsi kelis metus. Ar turėjo jis didesnės įtakos valdžios nusistatymui? Reikia manyti, jog turėjo. Lietuva ta peticijų teise plačiai pasinaudojo. Be to, pats peticijų procesas žmonių tarpe atliko nemažą propagandos darbą ir parengė dirvą 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo atsišaukimui.“³³

Reformistinė sąmoningumo raida jam yra suvokiama, o štai revoliucinius veiksmus jis sieja ir su savivale, plėšikavimu bei turto eksproprijavimu. Plėšikautojų pavyzdžiu jis pateikia Marijampolės ir Utenos Giltinės kuopos veiką – „Lietuvių Komunistų Giltinės Kuopa“³⁴ ėmėsi teroro, eksproprijavimo ir revoliucinio teismo veiksmų.

Tautos reikalavo autonomijos, nors ir kai kurie politiniai veikėjai numanė galimą nepriklausomybę. Konkuravo ir kolaboravo kelios galios, darbininkų tarybų, tautinių susirinkimų, liberaliųjų ekonominių reformų komitetų, ir kiekviena jų revoliucijos formatą nusakė kitaip. Politiniu požiūriu sutapo nebent esamos būklės ir caro vienvaldystės panaikinimo reikalavimai. Pavykdavo susitarti dėl kai kurių savivaldos, vietos ir darbo įstatymų, dėl konstitucinės reformos būtinybės, dėl abstrakčių pilietinių teisių plėtros, dėl daugiapartinio parlamentarizmo. Klasinio požiūrio šalinininkai, revoliucionieriai suskilo į kelias opozicines grupes, kurios buvo nusakytos, kaip bolševikai ir menševikai arba, Rosos Luxemburg žodžiais, *partinio diktato* ir *spontaniškų*

³¹ BILIŪNAS, Jonas. *Raštai*. T. I: *Proza ir poezija*. Vilnius, 1980, p. 138.

³² GRINIUS, Kazys. *Atsiminimai ir mintys*. [T.] II. Chicago, IL, 1962, p. 87.

³³ *Ibid.*, p. 88.

³⁴ *Ibid.*, p. 91–92.

laisvų tarybų atstovai. Bolševikų ir menševikų skirtį lėmė požiūris į revoliucijos būtinybę, partinę discipliną.

1917 m. Rusijos imperijoje nutiko dvi revoliucijos (Vasario „buržuazinė“ ir Spalio „socialistinė“), kurios iš esmės skyrėsi. Kaip ir Didžiosios Prancūzijos revoliucijos metu susiformavo praraja tarp apie reformas svajojusių elitų ir duonos bei taikos reikalauusių masių. Prancūzijos revoliucijoje „trečiasis luomas“, jo kariniai būriai sunaikino daugelį apsišvietusių revoliucijos lyderių, tačiau didžioji elitų naikinimo mašina ir susijusi ideologija dar nebuvo sukurta. „Motulė giljotina“ iš toli neprilygo masinėms represijoms, terorui ir žudymui, prasidėjusiems 1918 m. ir nesustojusiems iki pat Stalino mirties 1953 m. Tačiau 1917 m. pradžioje liberali revoliucijos formulė buvo priimtina net bolševikams: esą žengiami konstitucinių ir teisinių sprendimų, rinkimų ir tarptautinių įsipareigojimų vykdymo keliu, bet nebėra toleruojama patvaldystė. Tačiau karas, badas, suirutė, neperspektyvumas, masių nuovargis, nusivylimas Bažnyčia padarė savo. Apie proveržį iš nuopuolio galdynės ir apie šuolį į ateitį pradėjo kalbėti visi: anarchistai, eserai (socialdemokratai), bolševikai, įvairiausios tarybos ir profesinės sąjungos. Imperija subyrėjo dar iki Spalio revoliucijos. Šis proveržis ir ateitis tapo tiek svarbi, o praeitis tiek engianti ir žeminanti, 1871 m. Paryžiaus komunos pamokos tiek svarbios, kad naujos esmei atverti galėjo būti taikomos pačios radikaliausios teroro priemonės, ir ne savigynai, o būtent puolimui įteisinti.

V. Leninas knygoje „Ką daryti?“ (1902) išsakė idėją, kad revoliucijos šuolį organizuoja ne darbininkai, o „profesionalūs revoliucionieriai“, kurie turi „profesionalią organizaciją“ ir „profesionaliai organizuoja kovą“³⁵. Vėliau šis politinės-partinės profesionalizacijos principas buvo diegiamas, o po 1918 m. jau pakeitė *laisvų darbininkų ir valstiečių tarybų* idėją, t. y. esmiškai atitolo nuo to, ką skelbė 1871 m. Paryžiaus komuna ir apie ką kalbėjo R. Luxemburg. Vis dėlto V. Leninas teroro idėją nepakankamai argumentavo. Ją teroro įkarštyje plačiai apmąstė L. Trockis knygoje „Teroras ir komunizmas“: „Kas iš principo atsisako terorizmo, t. y. užgniaužimo ir gąsdinimo priemonių prieš įnirtingą ir ginkluotą kontrrevoliuciją, tas turi atsisakyti ir nuo darbininkų klasės politinio viešpatavimo, nuo jos revoliucinės diktatūros. O kas atsisako nuo proletariato diktatūros, tas išsižada socialinės revoliucijos ir deda kryžių ant socializmo“³⁶. Tik profesionali partinė-politinė organizacija su išskirtais, privilegijuotais revoliucionieriais turėjo teisę vadovauti visai teroro mašinai, skirtai klasiniam karui užbaigti. Iki 1936–1937 m. ši teroro idėja buvo nuosekliai vykdoma, o nuo 1936–1937 m. prasidėjo kitas – apsivalymo teroru – žygis, nukreiptas jau į bolševikų partijos ir nomenklatūros gretas.

R. Luxemburg priešinosi tokiai išskirtinių teisių ir įgaliojimų politikai, teroristinei partinio avangardo idėjai, proletariato diktatūros falsifikavimui, pabrėžė besimo-

³⁵ ЛЕНИН, Владимир. *Что делать? Наболевшие вопросы нашего движения*. Москва, 1933, с. 73.

³⁶ ТРОЦКИЙ, Лев. *Террор и коммунизм*. Москва, 2010, с. 18.

kančio spontaniškumo, savivaldos idėjas, laisvų tarybų organizavimą ir ilgą jų raidos praktiką, mažiau dėmesio skirdama karinio avangardo, prievartos institucijoms, jų strategijai ir taktikai³⁷. Ji ir Karlas Liebknechtas organizavo revoliucinį Spartakiečių sąjūdį (*Spartakusbund*), kuris skelbė revoliuciją Vokietijoje (1918–1919 m.), priešinosi ir oportunistams socialdemokratams, ir partinio teroro šalininkams, tačiau, kaip ir Paryžiaus komunos atveju, gynė proletariato diktatūros idėją³⁸. 1919 m. spartakiečių sukilimas buvo numalšintas, R. Luxemburg ir K. Liebknechtas, kaip ir daugelis kitų spartakiečių, nužudyti be jokio teismo.

Bolševikinis šuolis į ateitį reiškė ne tik išorinį terorą ir valdžios diktatūrą, bet ir vidinę nuožmią kovą su daugiabalsiškumu, revizionizmu ir frakcionizmu. Frakciškumas buvo tas partinis priešas, kurį bolševikai nedelsdami naikino. Partija šalino bet kokią neįgalintą spontaniškumą, entuziazmą. Tai prieštaravo R. Luxemburg idėjoms ir neturėjo nieko bendra su tautiniais atgimimais, kurie buvo įvairesni, demokratiškesni, tačiau mažiau atgręžti į utopijos žanrą, o veikiau kalbėjo apie tradicijų inovacijas.

32

2.3. 1918 m. vasario 16-oji tarp morfologinių transformacijų

1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas savęs nevadino revoliucija, o priešino *atstatymą* bolševikiniam maištui, Vinco Mickevičiaus-Kapsuko, Prano Eidukevičiaus ir Zigmo Aleksos-Angariečio veiklai. Simboliška priešprieša: P. Eidukevičius ir Kapsukas šaukė klasinę revoliuciją ir Litbelo³⁹ kūrimą, o Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, Steponas Kairys ir kiti – tautinį atgimimą ir Lietuvos valstybės atkūrimą. Abiem atvejais buvo akivaizdus trūkis, tik bolševikai jį sąmoningai puoselėjo, svastydami šuolį į menamą ateitį, o Lietuvos atgimimo šaukliai ir signatarai kalbėjo apie tautos prigimtinių teisių („tautų apsisprendimo teisė“) grąžinimą. Signatarų kelias genealogiškai kyla iš „Amerikos revoliucijos“ (JAV, 1775–1783 m.) ir 1848–1849 m. Tautų pavasario nuostatų apie grįžimą prie natūralių, prigimtinių teisių. Prisimintina, kad ir būsimas Lietuvos komunistų lyderis Kapsukas kurį laiką buvo aktyvus varpininkas (jo tėvas – aušrininkas, daraktorių rėmėjas), vėliau „ūkininkų“ sąjūdžio narys, K. Griniaus bendražygis. Jo slapyvardis – Kapsukas – nuo analogiško Vinco Kudirkos slapyvardžio – Vincas Kapsas. Tai rodo trapumą linijos, skyrusios tautinę ir klasinę antiimperialistines revoliucijas. Klasinė revoliucija buvo antiimperialistinė, nors pati imperializmo esmė bolševikų buvo nusakyta vienpusiškai: ne kaip dinamiška, juo labiau dar ne kaip globalizacija, o asocijuota su kapitalizmo nacionalinė-

³⁷ MAŽEIKIS, Gintautas. Retorika ir melas: sovietinės tarybos, lageriai ir ritualai. *Agora. Politinių komunikacijų studijos*, 2015, nr. 3, p. 7–36.

³⁸ *The Essential Rosa Luxemburg: Reform or Revolution & the Mass Strike*. Ed. by H. SCOTT. Chicago, IL, 2008, p. 167.

³⁹ Litbelas – Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Socialistinė Respublika, 1919 m. vasario-rugpjūčio mėn. egzistavusi dalyje Baltarusijos ir Lietuvos teritorijų, užimtų Raudonosios armijos.

mis imperijomis. Bolševikai manė, kad tik privati nuosavybė sukuria imperiją, o ne integruota valstybės galia, todėl nebuvo manoma, kad TSRS kuria naują imperializmą (kitokią imperijos formą). TSRS, kaip ir JAV, kaip ir nacistinė Vokietija, kūrėsi ir plėtėsi kaip skirtingos imperijos formos nepriklausomai nuo jų pavadinimų. Tik čia reikia genealoginės ir trajektorijų pataisų, kurios rodo, kad jos esmiškai skyrėsi (imperijų įvairovė). Klasinės revoliucijos antiimperializmas skatino ne tik bolševikų valdžią Smolnyje ir Kremliuje, bet ragino juos būti kurį laiką lojaliems tautiniams atgimimams, kurie laužo tarptautinį imperializmą ir kolonializmą. Šią tendenciją – remti tautinius antiimperialistinius ir antikolonijinius sąjūdžius kaip parengiamuosius žingsnius brandinant socializmo revoliuciją – TSRS komunistų partija vykdė iki pat Tarybų Sąjungos žlugimo. Bolševikai traktavo tautiškumą kaip nepakankamą pasirengimą šuoliui į komunizmo ateitį. Veikiausiai ir Kapsuko pažiūras, ir politiką jie interpretavo kaip nesugebančią įveikti nacionalistinių sąmoningumo „liekanų“. Estija, Latvija ir Lietuva buvo laikomos nepakankamai pažengusiomis proletariato revoliucijos keliui, o sėkmingai intervencijai Tarybų Rusija neturėjo pakankamų galių. Todėl Kremlius nebuvo linkęs besąlygiškai palaikyti Kapsuko–Angariečio–Eidukevičiaus raudonosios revoliucijos idėjos ir veiksmų. Panašiai situacija pasikartojė Antrojo pasaulinio karo metu Jugoslavijoje, kai Stalinas nebuvo pasirengęs besąlygiškai palaikyti Josipo Broz-Tito komunistinių partizanų, laikydamas, kad socialistinė revoliucija tuose kraštuose dar nepribrendusi. Veikiausiai V. Leninas ir jo draugai neturėjo pakankamo tikėjimo socializmo pergale Lietuvoje ir todėl Tarybų Rusija 1920 m. liepos 12 d. pripažino Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir pasirašė taikos sutartį. Bolševikai į tautinius atgimimus žiūrėjo atlaidžiai: kaip į nepakankamai industriškai, civilizaciškai išsivysčiusias pakraščius, kurie ne pasirengę didžiajam civilizaciniam šuoliui į ateitį, o dar trepsi į praeitį.

Disciplinuotas, karingas komunistų šuolis į ateitį žlugdė daug šalių: Rusiją, Kiniją, Kubą ir t. t. O grįžimo revoliucijos, vadinusios save atgimimais, buvo idėjiškai konservatyvios ir nebuvo nuspalvintos diktatūros ir teroro. Kartu su atgimimais užgimsta ir konservatyvaus maišto, konservatyvios kasdienybės revoliucijos idėja, kuri yra dešinioji, bendruomeninė, susieta su tradicijų, šeimos, tikėjimo puoselėjimu ir pasipriešinimu imperializmui, globalizacijai, beatodairiškam didžiojo kapitalo dominavimui, bet kartu ir kairumui, emancipacijai, radikaliai įvairovės plėtrai. Lietuvoje nebuvo revoliucijos, kuri siektų vaduoti visą Europą, tęsti Romos respublikos ar Romos imperijos tradiciją, o tik paskiri didikų pasvajojimai ir fantazijos ta tema. LDK vaizdavimasis taip pat pamažu slopo ir buvo veikiau būdingas komunistams (Litbelo vizija) ar Vidurio Lietuvos (*Litwa Środkowa*), kaip LDK tradicijos tęsėjos, kūrėjams. Tautinis liaudiškumas, religinis konservatizmas apibrėžė nusiteikimą prieš klasinę revoliuciją ir todėl (tuo metu) prieš bet kokią revoliuciją.

1918 m. vyko kelios revoliucijos (susidūrė kelios mentalinės struktūros) Lietuvoje: tautinio atgimimo, klasinė socialistinė ir socialinė. Mažiausiai yra aiški socialinė revoliucija, kurios galimybę, kaip savarankiškumo ir autonomiškumo, sąmoningumo raidos kelią, pabrėžia įvairūs autonomistai, anarchistai ir nedoktrinieriški emancipacijų bei įgalinimo politikai. Galima manyti, kad laipsniškai formavosi socialinė autonomijų revoliucijos idėja, kuri buvo nebrandi ir nebuvo realizuota (silpni moterų sąjūdžio ir anarchistų judėjimai, nenuoseklūs Bundo reikalavimai, valstiečių ir bažnyčių autonomizmo idėjos nebrandumas).

Susikryžiausių revoliucinių morfologijų minėjimas yra svarbus siekiant suvokti mąstymo, idėjų, sąvokų raidos tendencijas: tautinės, klasinės ir socialinės revoliucijų. Tautinė brėžia antikolonijinę ir antiimperialistinę liniją ir įgalina didžiuosius teritorijos etnosus, klasinė keičia visą valdymo ir gerovės paskirstymo struktūrą ir remiasi, bent kurį laiką, diktatūros elementais, socialinė kelia autonomijų, mažumų susitarimų ir emancipacijos įgalinimo klausimus bei paverčia juos kasdienybės politika. Lietuvoje 1918 m. visos šios kryptys buvo susimaišiusios.

34

2.4. Kasdienybės revoliucijos

Kasdienybės revoliucija yra socialinė-kultūrinė revoliucija, atgręžta į kasdienių praktikų pakeitimą. Ji yra išsilaisvinimas iš įsigėrusio į mus, mus supančius daiktus ir santykius, procesus ir kalbą pavergtumo, noro išnaudoti, takiojo blogio ir takiosios hegemonijos įveikimas. Kasdienybės revoliucijos idėją formavo daugelis mąstytojų: Antonio Gramsci ir jo kultūrinės hegemonijos idėja, Henri Lefebvre'as⁴⁰ ir jo dominuojančios, pavergiančios kasdienybės (erdvės, judėjimo ir santykių trajektorijų, tempo ir kt.) kritika, Guy'aus Debordo situacionizmas⁴¹. Galiausiai ši idėja atvirai, nors dar itin poetiškai ir ne iš karto, buvo suformuluota to paties pavadinimo Raoulio Vaneigemo knygoje „Kasdienybės revoliucija“, tiksliau jos vertime į anglų kalbą⁴², ir išreikšta 1968 m. revoliuciniais studentų ir tarptautinių situacionistų veiksmais Prancūzijoje. Tai, kad formuluotė *kasdienybės revoliucija* komentarų ir vertimų būdu subrendo tik apie 1975 m., rodo, kaip sunku buvo socialinei kultūrinei revoliucijai įsitvirtinti kaip morfologinei transformacijų galimybei šalia tautinių, klasinių ir, vėliau (1979 m. Irano islamo revoliucija) – religinių revoliucijų. Kasdienybės revoliucija yra pirmoji neesencialistinė revoliucija, kuri nekviečia nei grįžti į užmirštą „tikrąją“ gadynę, nei šuoliui į ateities esmę. Iš dalies ne tik klasinių, bet ir kasdienybės revoliuci-

⁴⁰ LEFEBVRE, Henri. *Critique de la vie quotidienne*. 3 vols. Paris, 1947–1981.

⁴¹ DEBORD, Guy. *La Société du Spectacle*. Paris, 1967.

⁴² VANEIGEM, Raoul. *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations*. Paris, 1967. „Traktatas jaunimui apie mokėjimą gyventi“ į anglų kalbą buvo išverstas kitu pavadinimu – „Kasdienybės revoliucija“. Šį pavadinimą pasiūlė ne pats R. Vaneigemas, bet vertėjai: Johnas Fullertonas ir Paulas Sievekingas. Knyga tokiu pavadinimu paskelbta: VANEIGEM, Raoul. *The Revolution of Everyday Life*. London, 1975.

jos elementų apčiuopsime Kinijos kultūrinėje revoliucijoje (maždaug 1966–1976 m.). Tačiau maoistinė kultūrinė revoliucija nukreipta prieš partinės nomenklatūros hegemoniją ir buržuazinių elementų puoselėjimą, siekiant gilių transformacijų, turėtų būti aptarta atskirai, nes ji ir toliau rėmėsi šuolio į ateitį, į utopiją vizija.

Impregnuotą į kasdienybės struktūras, vaizduotę ir santykius hegemoniją moraline prasme aptaria Zygmuntas Baumanas ir Leonidas Donskis, vadindami tai „takiuoju blogiu“⁴³, kuris yra priešingas manichėjiškajai stipriojo ir galingojo blogio vaizdavimo tradicijai. Iki tol visos revoliucijos vyko demonizuojant ateivius monarchus (Šlovingoji Anglijos revoliucija), kolonijinį blogį (Amerikos revoliucija), absoliutizmo šalininkus ir susvetimėjusius luomus (Didžioji Prancūzijos revoliucija), kapitalizmą kaip klasinį blogį (Spalio ir maoistinės revoliucijos). Visos jos galėjo suišorinti priešų paveikslą, vaizduoti jį karikatūriškai, nurodyti geografinį adresą, elgesio būdą, aprangos kodą, manieras. Kasdienybė ir kiekvienu žmogumi, jo mąstymu virtusios hegemonijos yra visai kito tipo, ir revoliucija nėra susijusi su barikadų statymu bei rūmų šturmu, o su, pavyzdžiui, neapykantos Kitumui šalinimu kiekviename iš mūsų. Kasdienybės blogis yra apibūdinamas įsismelkimu, abejingumu, dominavimu ar prievartos aiškumu ir net manymu, kad tai ir yra laisvė, lygybė, solidarumas. Štai kodėl kasdienybės revoliucijos šūkiu yra susiję su kitumu, alternatyvomis, jų emancipacija ir įgalinimu, pozityvios diskriminacijos metodais, įvairių stereotipų apie gėrį įveikimu. Takiojo blogio kaukė yra gėris ir etika, dvasingumas ir moralumas. Štai kodėl kasdienybės revoliucija remiasi ne struktūralizmu, o poststruktūralizmu ir postmoderniom metodologijomis, kurios atsisako struktūrinių blogio ir dominavimo identifikacijų ir pasirenka kitas „neregimųjų galių“ – permatomų sienų, klampiųjų grindų, nematomų varžančių gijų ir kitokias metaforas.

Kasdienybės revoliucija gali vykti šiuolaikinėje daugialypių santykių ir procesų aplinkoje, ir yra sąmoningas dalyvavimas įgalinant naujus intensyvumus ir juose dalyvaujant. Savivaldos intensyvumas skatina menininkų, kitas kultūrinės, tautinės, rasinės, religines autonomijas, jų bendradarbiavimą ir kooperaciją, užtikrinant jų lygias galimybes ir įgalinant jų dalyvavimą. Socialinių, kultūrinių ir ekonominių santykių bei gamybos intensyvumai yra naujasis materializmas, kurio reikšmės nagrinėja šiuolaikinė socialinė ir politinė kritika⁴⁴. Reprodukavimo, rekonstravimo ir išardymo, perdirbimo, cirkuliacijos intensyvumai šiandien apibrėžia naujas materializmo ir viešpatavimo formas ir todėl naują jų kritiką ir aktyvizmą. „Dvasingos“ tautos idėja ir kultas reiškia, kritinės teorijos požiūriu, melagingos sąmonės, klaidingo mąstymo, tikratikystės, ideologinio doktrinizmo įvairias būsenas. Neretai matoma koreliacija: kuo „inteligentai“ skelbia tautą esant dvasiškesnę, tuo mažiau suvokia priklausos-

⁴³ BAUMANAS, Zygmuntas; DONSKIS, Leonidas. *Takis blogis: gyvenimas su Nėja*. Vilnius, 2017.

⁴⁴ ŽUKAUSKAITĖ, Audronė. *Nuo biopolitikos iki biofilosofijos*. Kaunas, 2016, p. 220–240.

mybes nuo įvairiausių komunikacijų, darbo santykių, engimo formų ir įdaiktintos hegemonijos.

Tautinės, socialinės-kultūrinės ir iš jos kylančios kasdienybės revoliucijos tendencijos išliko 1988–1991 m. Lietuvos revoliuciniuose įvykiuose, susiaurintai aiškinamuose kaip Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymas. 1988–1991 m. „Atgimimas“, kaip sugrįžimas prie menamos prigimtinės tautos teisės, turėjo ryškias antiimperines nuostatas, net neišsiaiškinus imperijų tipologijų⁴⁵. Atgimimo retorika (Romualdo Ozolo, Alvydo Juozaičio ir kitų) atmetė ir imperinį, ir globalizacijos, ir net LDK turinį, akcentuodama etninį baltų pasirinkimą. Šiandien tenka iš naujo mąstyti imperijos, globalizacijos, tautų atgimimų ir kasdienybės revoliucijų skirtumus. O politinių santvarkų trajektorijų analizė padeda suvokti skirtybių raidą. Trajektorių analizės metu naudojami istorikai ir politikos analitikai, pavyzdžiui, Lidija Ševcova, Andrejus Piontkovskis ir kiti, kurie pabrėžia radikalią Baltijos šalių trajektoriją po 1991 m. pučo TSRS, kai Lietuva, Latvija ir Estija nedvejodamos ir labai ryžtingai nutraukė (vėl svarbi trūkio idėja) saitus su TSRS nostalgijomis.

Kasdienybės revoliucijos elementai būdingi kovai su rasizmu, darbininkų ir gendrinei emancipacijai, kovai su korupcija, subkultūriniais sąjūdžiams, naujų gyvenimo stilių paieškoms, kūrybinės klasės politiniams siekiams transformuojant politinių komunikacijų lauką. Kai Kremlius šantažuoja Aleksandrą Lukašenką spalvotąja revoliucija ir kai Lietuvoje bei Ukrainoje svajojama apie tokios atsitikimą Gudijoje, vis dar galvojama JAV revoliucijos ir Tautų pavasario sampratomis: grįžimas prie menamos natūralios demokratinės tvarkos ir prigimtinių teisių įgyvendinimo, o tai paslepia nerėgimąsias valdžios formas ir įteisina naujuosius oligarchus bei segregacijas.

Kūrybinė klasė⁴⁶ yra ne tik kūrybinių industrijų darbuotojai (reklamos, dizaino, architektūros, programavimo, teatro...), bet plačiau: sferų, kur veikia kūrybinės ekonomikos principai, atstovai. Pavyzdžiui, naujoji rinkodara remiasi ne tik primetimo strategija, kai siekiama pateikti vartotojams kuo daugiau tam tikrų prekių, bet ir plataus bendradarbiavimo, komunikacijos, individualaus vartojimo skatinimo, taip rinkodarai įsitraukiant ir įvairinant, įgalinant kasdienybę. Strateginė ir viešoji komunikacija šiuo metu tampa integrali bent kiek sėkmingos įmonės dalimi. Vizualinis dizainas, išradingas rinkodarinis ir kūrybingas bendravimas keičia darbo santykius ir revoliucionizuoja ekonomiką. Ekonominė santvarka ima kisti fragmentuotai: kaip daugybė inovacijų ir iššūkių senajai gamybinei ir vartojimo būsenai ir asmenų, atskirų grupių savivertei. Senoji valstybės tvarka, valdininkų gyvenimo būdas, pasenęs ir regresy-

⁴⁵ NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius, 2009.

⁴⁶ MAŽEIKIS, Gintautas. Kūrybinė klasė ir industrijos kritinės teorijos požiūriu. In CITVARIENĖ, Daiva; ČIŽAITĖ-RUDOKIENĖ, Silvija; DIKŠAITĖ, Rimgailė et al. *Komunikuoti kultūrą: institucijos, strategijos, auditorijos*. Moksl. red. G. MAŽEIKIS, K. JURAITĖ. Kaunas, Vilnius, 2015, p. 15–85.

vus proletariatas bei valstietija yra veikiami daugybės emancipacinių spontaniškumų, besimokančių išsilaisvinimų, genderinių, subkultūrinių, migracinių dinamikų ir jų subjektų savivertės didėjimo. Kūrybinė klasė yra veiksnys, kuris kuria ne tik vietines „tarybas“, bet ir dinamiškus kooperuotus tinklus, komunikacinius ir partnerystės centrus, tinklus ir judumo trajektorijas, kurie nebėra nei valstybiški, nei sutampa su valstybių sienomis, o priklauso nuo plačiosios migracijos ir kūrybinių tarptautinių santykių. Todėl saugumui, jei tik jis bando ginti senosios nomenklatūrios interesus, itin sunku sekti tarptautinius Kasdienybės revoliucijos centrus. O jei jie tai daro, patys tampa veikiami kūrybinės klasės ir jos interesų ir bet kada gali veikti prieš savo senąją ir nomenklatūriškai sustabarėjusią valdymo struktūrą.

Kūrybinės industrijos ir kūrybinė klasė ne tik revoliucionizuoja ženklų galaktiką ir šalina esmes, bet ir įtvirtina naują nepamatinį monstrą: *hegemoniją prekinio ženklo*, kuris jau nebeturi jokių mitinių šaknų, išskyrus savo technologinę, komunikacinę ir kapitalo galią. Taip kūrybinė klasė ne tik gali laisvinti, bet ir pati sau kala ir užsideda grandines: prekinio ženklo ir įvaizdžių hegemonijos. Ne išorinis pasaulis mus spektaklizuoja, o kūrybinės sferos vartotojai patys spektaklizuoja⁴⁷, užsimaudami tramdančius, kreipiančius, sekančius mechanizmus, vis labiau bijodami pačių medijų dauginamų gąsdinimų ar gundymų. Kūrybinė klasė ir sukuria, ir pavergia laisvalaikį, nors emancipacijos požiūriu jos tikslas galėtų būti kasdienybę atkovoti ir laisvinti.

2.5. Hibridinės revoliucijos

Morfologinė revoliucijų klasifikacija rodo, kad šiuo metu vis rečiau yra galimos grynosios revoliucijos: grįžimo prie esmės, proveržio į naująją esmę, ar išėjimo už hegemoninių esmių rengiant kasdienybės revoliucijas. Dažniausiai vyksta hibridinės revoliucijos, kur konkuruoja visos dimensijos: mitinio, religinio ir ideologinio grįžimo, esencialistinės ir utopinės ateities, socialinės emancipacijos ir kasdienybės įgalinimo, tautinio ar klasinio išsivadavimo. Tai atveria plačias manipuliacines galimybes, populizmą, įgalina daugialypę spektaklizaciją ir nesuteikia galybės taikiai spręsti porevoliucinių reformų. Oranžinė revoliucija Ukrainoje (2004 m.) rėmėsi išsilaisvinimo iš Rusijos neokolonializmo vaizdavimu, o 2013–2014 m. EuroMaidanas jau turėjo ir kasdienybės revoliucijos bruožų: kova su korupcija ir klaniniu šalies valdymu. Kasdienybės revoliucijos elementų rasime šių dienų protestuose Rumunijoje prieš korupcinį-nomenklatūrinį šalies valdymą. Revoliucija Gudijoje yra galima kaip mišri spalvotoji (nuo Kremliaus įtakų), bet ir kasdienybės revoliucija, kuri įgalintų visų val-

⁴⁷ MAŽEIKIS, Gintautas. G. Debord i suvremeno društvo samo-spektaklizacije = G. Debord and Contemporary Society of Self-spectaclization. In *Društvo spektakla = The Society of the Spectacle*. 10.3.–10.4.2016. *Galerija Bačva / Bačva Gallery*. Ed. by G. MAŽEIKIS, J. ZANKI. [Zagreb, 2016], pp. 3–23.

džios struktūrų demokratizaciją, autonomizmą, savivaldą, kalbinę ir etninę savimone, ir tai yra kur kas daugiau nei paprastas valdžios nuvertimas.

Esmės revoliucija (valdžios pakeitimas, valdančiųjų grupių ir politinės retorikos pasikeitimas) turi savo greitą pradžią ir pabaigą, o kasdienybės revoliucija trunka daugelį metų ir demontuoja senąsias hierarchijas, priklausomybes ir engimo forma žingsnis po žingsnio. Vis dėlto dažniausiai kasdienybės revoliucijos negalima įgyvendinti be klasikinės (esmės) revoliucijos: pirma įveikiami oligarchai ar pakeičiama visa valdymo sistema ir tik tada vykdomos gilios ir labai svarbios socialinės, kultūrinės, institucinės, nehumanistinės reformos. Todėl ne hibridinis karas ir okupacija yra hibridiškumo šaltinis, o hibridinės revoliucijos paskatina atsako, kontrrevoliucijos ir pilietinio karo su karinės agresijos ir okupacijos elementais hibridiškumą.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai ir kritiniai traktatai

ALTHUSSER, Louis. *Pour Marx*. Paris, 1965.

ALTHUSSER, Louis. *On the Reproduction of Capitalist Ideology and Ideological State Apparatuses*. London, New York, 2014.

ARENDR, Hannah. *On Revolution*. London, 1990.

BAUMANAS, Zygmuntas; DONSKIS, Leonidas. *Takasis blogis: gyvenimas su Nėja*. Vilnius, 2017.

BIELSKIS, Andrius. *Nešventas sakramentas. Ideologija, tikėjimas ir išsilaisvinimo politika*. Vilnius, 2014.

CASSIRER, Ernst. *Philosophie der symbolischen Formen. Teil 2: Das mythische Denken*. Berlin, 1925.

DEBORD, Guy. *La Société du Spectacle*. Paris, 1967.

FOUCAULT, Michel. *Seksualumo istorija*. Vilnius, 1999.

GADAMER, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen, 1960.

HEGELIS, Georgas Vilhelmas Frydrichas. *Istorijos filosofija*. Vilnius, 1990.

ISRAEL, Jonathan. *Revolutionary Ideas: An Intellectual History of the French Revolution from The Rights of Man to Robespierre*. Oxford and Princeton, NJ, 2014.

LEFEBVRE, Henri. *Critique de la vie quotidienne*. 3 vols. Paris, 1947–1981.

LOCKE, John. *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. New Haven, CT and London, 2003.

MACINTYRE, Alasdair. *After Virtue: a study in moral theory*. 3rd Ed. Notre Dame, IN, 2007.

MARKSAS, Karlas. Luji Bonaparto Briumerio aštuonioliktoji. In MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Rinkiniai raštai*. T. I. Vilnius, 1949, p. 196–284.

MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Šventoji šeima, arba Kritinės kritikos kritika prieš Bruno Bauerį ir kompaniją*. Vilnius, 1960.

MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Vokiečių ideologija: naujosios vokiečių filosofijos, atstovaujamos Fojerbacho, B. Bauerio ir Štirnerio, ir vokiečių socializmo, atstovaujamo įvairių jo pranašų, kritika*. Vilnius, 1974.

MAŽEIKIS, Gintautas. G. Debord i suvremeno draštvo samo-spektaklizacije = G. Debord and Contemporary Society of Self-spectaclization. In *Draštvo spektakla = The Society of the Spectacle*. 10.3.–10.4.2016. *Galerija Bačva / Bačva Gallery*. Ed. by Gintautas MAŽEIKIS, Josip ZANKI. [Zagreb, 2016], pp. 3–23.

MAŽEIKIS, Gintautas. Kūrybinė klasė ir industrijos kritinės teorijos požiūriu. In CITVARIENĖ, Daiva; ČIŽAITĖ-RUDOKIENĖ, Silvija; DIKŠAITĖ, Rimgailė et al. *Komunikuoti kultūrą: institucijos, strategijos, auditorijos*. Moksl. red. Gintautas MAŽEIKIS, Kristina JURAITĖ. Kaunas, Vilnius, 2015, p. 15–85.

- MAŽEIKIS, Gintautas. Retorika ir melas: sovietinės tarybos, lageriai ir ritualai. *Agora. Politinių komunikacijų studijos*, 2015, nr. 3, p. 7–36.
- McLELLAN, David. *The Young Hegelians and Karl Marx*. London, Melbourne, Toronto, 1969.
- MOORE, James Willard. *Arnold Ruge: a Study in Democratic Caesarism*. PhD Diss. Berkeley, CA, 1977.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Die fröhliche Wissenschaft – Wir Furchtlosen* [1887]. Neue Ausgabe. Hamburg, 2013.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*. Leipzig, 1872.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Linksmasis mokslas („la gaya scienza“)*. Vilnius, 1995.
- NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius, 2009.
- ROBESPIERRE. *Pour le bonheur et pour la liberté: discours*. Choix et présentation par Yannick BOSC, Florence GAUTHIER et Sophie WAHNICH. Paris, 2000.
- SCHWOERER, Lois G. Locke, Lockean Ideas, and the Glorious Revolution. *Journal of the History of Ideas*, 1990, vol. 51, no. 4, pp. 531–548.
- VANEIGEM, Raoul. *The Revolution of Everyday Life*. London, 1975.
- VANEIGEM, Raoul. *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations*. Paris, 1967.
- Virtue and Politics: Alasdair MacIntyre's Revolutionary Aristotelianism*. Ed. by Paul BLACKLEDGE, Kelvin KNIGHT. Notre Dame, IN, 2011.
- ŽUKAUSKAITĖ, Audronė. *Nuo biopolitikos iki biofilosofijos*. Kaunas, 2016.
- ЛЕНИН, Владимир. *Что делать? Наболевшие вопросы нашего движения*. Москва, 1933.
- ТРОЦКИЙ, Лев. *Террор и коммунизм*. Москва, 2010.

THE MORPHOLOGY OF REVOLUTION AND TRAJECTORIES OF THE IDEA

Gintautas Mažeikis

Summary

The vision of the Singing Revolution of 1988–1990 in Lithuania is not presented as a political theory, nor as a specific idea, but rather as a marginal metaphor for a general uprising. The liberation of Lithuania from the political and economic system of the Soviet Union were understood in the old terms of a national uprising, but not in the context of a revolution. Why? If we study the history of the memory and the influence of ideas of revolution in Lithuania, we find an absence of ‘native’ or ‘vernacular’ concepts of revolution, but mostly uprisings. Lithuania participated in two revolutions in the Russian Empire, in 1905–1907 and 1917–1918. However, both are interpreted as external and not essential events important to the opportunities and destiny of the Lithuanian people. Classic European revolutions are conceptualised and have a theoretical or ideological explanation. On the contrary, uprisings are mostly expressed poetically or in literature. Many uprisings are completely local, spontaneous, and without any more or less significant theoretical issues or legitimisation.

The article considers mostly differences in morphologies of the idea of revolution. Firstly, the idea of eternally returning to the issue of revolution (*revolvere, revolutum* means ‘to return’) in the philosophy of Stoicism (Seneca, Marcus Aurelius) and the cosmology of Nicolaus Copernicus

nicus (his book *De revolutionibus orbium coelestium*). Then the idea of a political revolution is considered in the context of returning to the essence. Britain's Glorious Revolution and the writings of John Locke were considered examples of returning to an eternal celestial order.

The article separates four main symbolic morphologies of revolutions: returning to the essence of the past, a breakthrough to the essence in the future, an exit from hegemonic essences of everyday life to a non-foundational condition, and hybrid revolutions. Turning points in trajectories in the changing of the idea of revolutions are marked by a change in the forms of thinking: from a mythical representation of the past into utopias of the future, to critiques of all hegemonies and the liberation of the current, or as opening up the politics of the emancipation of contemporary multitudes. Every form of revolution is different, by the content of its symbols, purposes, and techniques of the struggle. For example, the Paris Commune of 1871 emphasised the need for the dictatorship of the proletariat, but the October Revolution of 1917 in Russia emphasised the role of 'professional revolutionaries' and also revolutionary terror. On the contrary, military national revolutions-uprisings, such as in 1848, changed into the peaceful singing and colourful national-democratic revolutions of East-Central Europe, from Solidarność in Poland in the 1980s to the Baltic Way and Kiev's Maidan (2004 and 2013–2014).

The article is based on the methodology of genealogy of ideas: their trajectories and symbolic organisation, inversion, subversion and perversion. Most attention is paid to the transformation of the concept of revolution. For example, one important step in the transformation of the idea of revolution, from an eternal return of the essence to a breakthrough to a future essence, is in Hegelian theory. There are important differences between idealist and materialist leftist Hegelians. Only idealist leftist Hegelians considered the idea of jumping into the future of the Concept or the Mind through radical critical thinking. Marx took the form of the idea, but applied it to the new materialistic and organisational content.

The article concludes with a consideration of contemporary hybrid revolutions. Hybrid revolutions are interpreted as a context where hybrid tactics were involved in political practice, and only later was the principle used in hybrid warfare. Hybrid revolutions are composed of mythical and religious ideas of returning, futuristic ideas of an essential future, ideas of current and normal (Western) forms of life, and social emancipation. Therefore, populist hybrid rhetoric and actions are very dangerous, because of the multiplicity of unrealistic contradictions and expectations.